

บทที่ ๓

วิเคราะห์สวรรณคดีไทยจากเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทย เรื่อง ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณี

การวิเคราะห์สวรรณคดีไทยจากเนื้อร้องเพลงไทยเดิมนี้ คณะผู้ศึกษาได้วิเคราะห์
สวรรณคดีไทยทั้ง ๔ รส คือ

๑. เสาวรจนี
๒. นารีปราโมทย์
๓. พิโรธวาที
๔. สัตลาปังกพิสัย

โดยคณะผู้ศึกษาได้วิเคราะห์จากเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณีจากหนังสือ "บัณเฑาะว์ : วรรณคดีกับดนตรีไทย" เท่านั้น
ซึ่งคณะผู้ศึกษาได้วิเคราะห์โดยเรียงลำดับชื่อเพลงตามลำดับอักษร ก - ฮ ดังต่อไปนี้

๑. เสาวรจนี หมายถึง การชมความงาม อาจเป็นชมความงามของตัวละครทั้งชายและหญิง
ชมความงามของบ้านเมือง กองทัพ ป่าธรรมชาติ ต้นไม้ ลำธาร ฯลฯ

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน จำนวน

๗ เพลง ได้แก่

๑. เพลงชมรพวง เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง เห็นม่านบน
เรือนของขุนช้างก็จำได้ว่าเป็นฝีมือของนางวันทองที่มีฝีมือในการปักม่านได้อย่างงดงาม ไม่ว่าจะ
เป็นป่า ภูเขา สัตว์ ดอกไม้ต่าง ๆ ได้อย่างสวยงามราวกับป่าหิมพานต์ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

รุกขชาติคาดใบประดับเรียว	พริ้งเพียวดอกคดกระดะดวง
ปักเป็นมยุราลงร่าร้อน	ฝ้ายฟ่อนอยู่บนยอดภูเขาหลวง
แผ่หางกางปักเป็นพุ่มพวง	ชะนีหน่วงเหนี่ยวไม้ชะม้อยดา

ปักเป็นหิมพานต์ตระหง่านงาม อร่ามรูปพระสุเมรุภูผา (หน้า ๒๕๗)

๒. เพลงจระเข้หางยาว เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ต้องการตามหานางวันทองแต่เข้าห้องผิด ไปเข้าห้องนางแก้วกิริยา ขุนแผนเข้าไปดูใกล้ ๆ รู้ว่าไม่ใช่นางวันทองแต่ก็พิศดูนางแก้วกิริยาว่ามีความสวยงาม ละเมียดละไม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เจ้าร่างน้อยนอนนิ่งบนเตียงต่ำ   ดูคมขำงามแฉล้มแจ่มใส

ก็ควางบางอนอ่อนละม้าย   รอยไรเรียบรับระดับดี

ผมเพ็ชร์เปลือยปล้อยลงประป่า   งอนปลายเกษาดูสมศรี (หน้า ๒๖๘)

นอกจากขุนแผนจะชื่นชมนางแก้วกิริยาแล้ว ยังชื่นชมกับห้องของนางแก้วกิริยาที่สามารถจัดได้อย่างสวยงาม ถึงแม้ว่าห้องจะมีขนาดเล็ก แต่เจ้าของห้องก็สามารถจัดห้องให้น่าอยู่ได้เป็นระเบียบเรียบร้อย งดงาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

กระฉากแจ่มจัดใส่คั่นล่องน้อย   ไม่สอยสังฆาดูงามเกลี้ยง

ฉากบังจัดตั้งไว้ข้างเตียง   อัจฉริยะตั้งเรียงในห้องน้อย

ห้องแคบรู้จักแอบไม้แออัด   รู้จักจัดเครื่องเรือนไว้ใช้สอย (หน้า ๒๖๘)

๓. เพลงดวงพระธาตุ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้างมาจนถึงที่ เขาพระ ขุนแผนชวนนางวันทองไปไหว้พระด้วยกัน นอกจากนั้นยังชี้ชวนนางวันทองชมต้นไม้ดอกไม้ ชมธรรมชาติที่งดงาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

รื่นรื่นชื่นรสเสาวคนธ์   ปนกับกลิ่นแก้มเกษมสันต์

หอมกลิ่นบุปผาสารพัน   พระจันทร์คืนหมอกออกแดงดวง

ส่องต้องบุปผชาติสะอาดช่อ   อ่อนลออเกสรขจรร่วง

น่ารักโกศุมภ์เป็นพุ่มพวง   โนม้หน่วงกิ่งเก็บให้วันทอง (หน้า ๒๖๙)

๔. เพลงบุหลัน (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้างเข้ามาในป่า ต้องนอนกลางคืนกินกลางทราย ถึงแม้ว่าจะมีความลำบากสักแค่ไหนทั้งขุนแผนและวันทองก็ไม่มีใครบ่นว่า โดยขุนแผนชี้ชวนให้วันทองชื่นชมกับธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ครื้นสันแสงเทียนรูปประทีปดาม   งามแสงจันทร์กระจ่างสว่างส่ง

พระพายพัดเกสรขจรลง   บุษบงเบิกเบ่งระบัดบาน

เรณูนวลหวานหอมมารวยริน   พระพายพัดตลบกลิ่นหอมหวาน

(หน้า ๒๕๐)

๕. เพลงพม่าห้าท่อน (เนื้อที่ ๒) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงนี้มีการดัดแปลงจากตอนที่ขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง พบกับต้นไม้ดอกไม้ต่าง ๆ ที่ขุนช้างปลูกไว้อย่างสวยงาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เดินทางมาในหว่างกระถางไม้	ดอกไม้บุรุษชาติค้ายดิน
ลมหวนเกสรเมื่อก่อนคืน	ชื่นชื่นชุกกลิ่นถวิลใจ
จำปาเทศเกดแก้วพิรุณแกม	ยี่สุ่นแซมสายหยุดพุดไสว (หน้า ๒๕๒)

๖. เพลงพม่าห้าท่อน เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาดูคล้ายกับเพลงพม่าห้าท่อน (เนื้อที่ ๒) (๓ ชั้น) โดยเนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง ในระหว่างทางที่เดินขึ้นมาชื่นชมกับต้นไม้ดอกไม้ที่ขุนช้างปลูกไว้อย่างสวยงาม ดอกไม้มีกลิ่นหอมหวานน่าชื่นชมยิ่งนัก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

โจนลงกลางชานร้านดอกไม้	ของขุนช้างปลูกไว้อยู่ค้ายดิน
รวยรสเกสรเมื่อก่อนคืน	ชื่นชื่นลมชายสบายใจ
กระถางแถวแก้วเกดพิรุณแกม	ยี่สุ่นแซมมะสังคังคุดไสว
สมอรัศคัตตรงสมละมัย	ตะขบข่อยคัตไว้จิ้งหะกัณ (หน้า ๒๕๕)

๗. เพลงไอยเรศ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ขุนแผนพาวันทองหนีขุนช้างเข้ามาในป่าขุนแผนชี้ชวนวันทองชื่นชมกับต้นไม้ดอกไม้ สัตว์ต่าง ๆ ที่อยู่ในป่าส่งเสียงร้อง เช่น เสียงจิ้งหรีด เสียงนกพากันขับร้อง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เสียงผาโผผกตกชะงัก	น้ำสายเลียถูกหักก็หายหมด
กระบือเถื่อนเขางอนคู่ออนชด	กระเจิงจคจำกลิ่นสะบัดเกลี้ยง
สกุณามารังระงมร้อง	แซ่ซ้องปีกษาประสานเสียง
ปิ่นป้อนผ่อนเหยื่อขยับเคียง	ส่งเสียงลอยลมระงมไป (หน้า ๒๕๘)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา จำนวน ๑๔ เพลง
ได้แก่

๑. เพลงข้ามสมุทร (๒ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ปิ่นหยกข้ามไปเกาะมะละกาเพื่อตามหา
นุชบา กล่าวถึงความงามของหินและปะการังที่อยู่ในทะเลว่ามีสีสันหลากหลายงดงาม ดังตัวอย่าง
เนื้อเพลง

ชื่นชมศิลาปะการัง	ที่เขี้ยวคังมรกตศคสี
ที่ลายคล้ายราชาวดี	แดงเหลืองเต็มสีเหมือนโมรา
บ้างปริ่มน้ำรำไรตะไคร้จับ	งอกสลักกับกัลปิงหา
ชมพลาถ์แล่นเวียนเกาะมา	หมายมุ่งมะละกาธานี (หน้า ๑๔)

๒. เพลงเขนง (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาปลอมตัวเป็นอำมาตย์มาแอบดูนุชบา
เมื่อขากลับจากใช้บัน เนื้อเพลงเป็นการชมความงามของธรรมชาติ ซึ่งกล่าวถึงกลิ่นหอมของ
ดอกกล้วยไม้ที่อยู่ตามทางเดิน กลิ่นดอกไม้กลิ่นนุหงารำไปที่โชนมาตามลม เสียงจ๊กจั่นเรไรที่
ไพเราะเพราะพริ้งราวกับเสียงปี่ ทำให้เกิดความเพลิดเพลินเจริญใจ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง	บอกบาหยันพลาถ์แล้วแลหา
ลมหวดอวลรสสุมาลย์มา	ระคนกลิ่นนุหงารำไป
เรไรจ๊กจั่นสนั่นเสียง	เพราะเพียงคนตรีปี่โจน
นุหงาร้องพริ้งเปรียบพวงไพโร	ฟังเพลินเจริญใจไปมา (หน้า ๑๕)

๓. เพลงเขมรปี่แก้ว (เนื้อที่ ๒) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงการชมความงามของดอกไม้ในนา
ชนิดที่อยู่ในสวน เช่น ดอกสารภี มลิวัลย์ กาหลง พิกุล กุหลาบ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่สวยงาม
และมีกลิ่นหอม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

หอมกลิ่นดอกไม้ในสวนขวัญ	สารภีมลิวัลย์ไม้คล้ายหอม
โกสุ่มพุ่มพวงดวงพยอม	สุกรมกรอมกาหลงกลางชม
พิกุลอังกาบกุหลาบเทศ	ผิวผ่องต้องเนตรภิรมย์สม
กลิ่นซาบนาสาพาทรวงตรม	เมื่อลมโหยหวลรัฐจวนมา (หน้า ๑๖)

๔. เพลงแขกมอญ (เนื้อที่ ๒) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงอุณากรรณอยู่เมืองกาหลังคิดถึง
อิเหนา กิดาหยันจึงเล่นมโหรีให้ฟังในสวน บทนี้เป็นบทที่กิดาหยันร้องเพลงกล่อมอุณากรรณ
ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระเอยพระทรงลักษณะ	งามพักตร์ผ่องเพียงดวงนุหลอน
สารพัดพร้อมพรั่งทุกสิ่งอัน	วิไลวรรณอ่อนแอ้นเอวกลม
อันนารีที่หน่อกษัตริย์ชาติ	จะสนิทพิศวาสไม่งามสม
ควรแต่นางสวรรค์ชั้นอุดม	จะร่วมรสภิรมย์ฤดีเอย (หน้า ๘๑)

๕. เพลงแขกสาหร่าย เต่า (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ประสันดาวิชฌูบุษบาออกจาก
ถ้ำมาชมสวนหลังจากอิเหนาเข้าไปแก้สงสัยในเมืองดาหา โดยบุษบากล่าวชมความงามและ
กลิ่นหอมของดอกไม้ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ลำดวนดอกออกดอกทุกกิ่งก้าน	บ้างดูบานแย้มกลีบกลั่นกล้า
โลมยงทรงเตี๋ยดอกมา	ประทานสองกัลยาพี่เลี้ยง
แล้วเก็บจำปามหาหงส์	นางแย้มขี้นุ่นส่งกลิ่นเกลี้ยง
ประสันดาหักพวงพุ่มเรียง	หมอบเมียงมาถวายนฤมล
สารภีพิกุลดอกคด	บานตกเต็มไปที่ได้ต้น
มะลิซ้อนช่อนกลิ่นรสสุคนธ์	หอมปนกับบุหงารำไป
ปะเสหรันสั้นกิ่งพิกุลคด	ดอกดวงร่วงตกมาใหม่ใหม่
บาทหันเลือกปลิดที่คิดใบ	มาถวายอรทัยเทวี (หน้า ๑๐๗)

๖. เพลงชมตลาด (เนื้อที่ ๑) (๒ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่บุษบาไปชมศาลและไปเล่นน้ำ
จากนั้นนางกล่าวชมว่าศาลนี้มีสามหลังล้วนแล้วแต่สวยสดงดงามทั้งสิ้น ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

โอ้ศาลงามประเสริฐเพริศแพรว	ล้วนแล้วด้วยอุไรไพจิตร
พระวิมานสามหลังคังนฤมิต	มีระเบียบต่อคิดเป็นวงกง
พื้นสะอาดลาดล้วนศิลาเลียน	แลเตียนไม่มีรูตีผง
ที่สถานลานวัดจังหวัดวง	บรรจงปรายไปรอยโรยทราย
รุกขชาติคายนาน่าชม	รื่นรมไบบึงสุริย์ฉาย
น้ำที่ชวน่าเล่นเย็นสบาย	มาเถิดมาร้าถวายเทวา (หน้า ๑๕)

๗. เพลงต้นบรเทศ (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาเดินทางไปประพาสป่า พร้อมกับคู่กล้าที่สังคามาระดาแต่งเตรียมไว้เพื่อพานุชบาหนีว่ามีความงงงด้วยดอกไม้ไม่นานชนิด ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระนีกคณิงนางพลางประกาศ	รุกขชาติที่ในสะตาทมัน
พิฤลกรณณิกัรสารพัน	ดอกหล่นปนกันอยู่กลางทราย
สายหุคโยทะการะย้าย้อย	อนุชาพางค้อยลอยถวาย
พระทรงหัตตริสชวนพระน้องชาย	มาชมไม้ให้สบายด้วยพียา (หน้า ๘๔)

๘. เพลงต้นเพลงยาว (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่บุษบาบวชเป็นแหรณังอยู่ที่เขาตะหลากัน นางเดินชมความงาม ความหอมของดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณอาศรม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

สดเลี้ยวที่วชมบุพชาติ	งามประหลาดหลายอย่างต่างสี
ลมหวานอวลกลิ่นสุมาลี	หอมคลบทั้งทั้งจิงกรม
พวงพะยอมยื่นย้อยห้อยระย้า	กิ่งค้อมข้างหลังคาอาศรม
นางเก็บกาหลงมาทรงคม	เดินเล่นเย็นร่มสำราญใจ (หน้า ๘๔)

๙. เพลงถอนสมอ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ปิ่นหยีข้ามไปเกาะมะละกาเพื่อตามหา นางบุษบา ขณะนั่งอยู่ในเรือก็ชวนกันชื่นชมความงามหลากหลายของปะการัง ทั้งปลาทะเล เช่น ปลาฉลาม ปลาฉลาม วาฬ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ลมดีพระก็ใช้ใบไป	ภูวนัษอุ้มองค์ขนิษฐา
ขึ้นนั่งยังท้ายเกตรา	ชมหม่อมจฉาในสาชล
พิมทองล่องลอยแลคล้า	วาฬผูกพันน้ำค้างฝอยฝน
ฉนากฉลามว่ายตามวน	โลมาหน้าคนนทรี
ชื่นชมศิลาปะการัง	ที่เขียวดั่งมรกตสดสี
ที่ลายคล้ายราชาวดี	แดงเหลืองเลื่อมสีเหมือนโมรา (หน้า ๑๑๔)

๑๐. เพลงบังใบ เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่บุษบาไปชมศาลและเล่นน้ำกับ เหล่านางกำนัล และกล่าวถึงน้ำในสระที่ใสสะอาดจนมองเห็นตัวปลาที่แหวกว่ายอยู่ระหว่างกอบัว ดอกบัว ทั้งบัวแดง บัวขาว บัวผัน ซึ่งกำลังคลี่ดอกสวยงาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา	ว่ายแหวกปทุมมาอยู่ไหวไหว
นิลบลพินน้ำอยู่รำไร	คุมตั้งบังใบอรชร
ดอกขาวเหล่าแดงสลับดี	คล้ายคลี่ขยายแย้มเกสร
บัวเพื่อนเกลื่อนกลาดในสาคร	บังอรเก็บเล่นกับนารี
นางทรงหักห้อยเป็นสร้อยบัว	สวมตัวกำนัลสาวศรี
ปลิดกลีบประมาณมากมี	นารีลอยเล่นเป็นนาวา (หน้า ๑๒๑)

๑๑. เพลงบุหลัน เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ท้าวคานาและบริวารพากันไปใช้บน และพักผ่อนยังภูเขาวิไลสมาหรา โดยกล่าวชมความงามของนางบุษบาว่าเปรียบเหมือนพระจันทร์ วันเพ็ญ ไม่ว่าจะดูตรงไหนก็มีแต่ความงามไม่มีที่ติ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เหลือบเห็นน้องนวลละอองปลั่งเปล่ง	ดั่งบุหลันวันเพ็ญประไพศรี
อรชรอ่อนแอ้นทั้งอินทรีย์	ดั่งกินรีลงตรงกงคาลัย
งามจริงพริ้งพร้อมทั้งสรรพางค์	ไม่ขัดขวางเสียตรงที่ตรงไหน
คิดพลางปฏิบัติกำหนดใน	จะใครไปโอบอุ้มองค์มา
ดูเดินดั่งดำเนินเหมราษ	งามประหลาดเลิศล้ำเสภา
พิศไหนดงามเพลिनเจริญใจ	พระราชารชมพลางทางถอนใจ

(หน้า ๑๒๒)

๑๒. เพลงบุหลัน เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาปลอมเป็นอำมาตย์แอบดู บุษบาหลังจากที่นางกลับจากใช้บน เป็นการชมความงามของแสงจันทร์ในยามค่ำคืน ดอกไม้ต่างๆ ที่ส่งกลิ่นหอม รวมทั้งจกจันเรไรที่ส่งเสียงไพเราะ ฟังแล้วเพลิดเพลिनเจริญใจ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ครันคำสนธยาราตรีกาล	จึ่งเผยมานออกชมแสงบุหลัน
ทรงกลดหมคมเมฆพรายพรณ	แสงจันทร์จับแสงรถทรง
แสงโคมประทีปทองส่องสว่าง	กระจ่างจับพุ่มไม้ไพเราะหง
พวงพระยอหอมหวานล้ำดวงคง	สาวหยุดประยงค์โยทะกา
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง	ตรัสบอกบาหยันพลางแล้วเลหา
ลมหวานอวลกลิ่นสุมาลย์มา	ระคนกลิ่นบุหงารำไป

เรไรจักจั้นสนั่นเสียง

เพราะเพียงคนตรีปีไลน

บุหรร่องพร้องเพรียกพงไพร

ฟังเพลินเจริญใจไปมา (หน้า ๑๒๓)

๑๓. เพลงสวาน้อยเล่นน้ำเถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่บุษบาหลงเล่นน้ำขณะไปชมศาลเทพารักษ์ และกล่าวถึงน้ำในสระว่าใสสะอาดจนมองเห็นตัวปลาที่แหวกว่ายอยู่ระหว่างกอบัว ดอกบัว ทั้งบัวแดง บัวขาว บัวผัน ซึ่งกำลังคลี่ดอกสวยงาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

นางจึงสรงสนานในสระศรี

กับก้านฉัตรเกษมสานต์

หอมกลิ่นโกสุมภ์พุ่มมาลย์

อายอบชลธารจรไป

น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา

ว่ายแหวกพุ่มมาอยู่ไหวไหว

นิลบุลพินน้ำอยู่รำไร

ตุมตั้งบังใบอรชร

คอกขาวเหล่าแดงสลัสี

บานคลี่ขยายแย้มเกสร

บัวเพื่อนเกลื่อนกลาดในสาคร

บังอรเก็บเล่นกับนารี

นางทรงหักห้อยเป็นสร้อยบัว

สวมตัวกำนัลสาวศรี

ปลิดกลีบพุ่มมาลย์มากมี

เทวีลอยเล่นเป็นนาวา (หน้า ๑๓๕)

๑๔. เพลงสี่บทเถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาชวน ๕ กษัตริย์เที่ยวป่า เป็นการกล่าวชมธรรมชาติในป่า ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระพลวงพิศพรรณรุกขชาติ

งอกงามเคียรคานบนเนินผา

ไม้ผลผลห้อยช้อยระย้า

สกุณาจิกกินแล้วบินพลาจ

ลาดันเอนชายปลายสะบัด

คังไม้คัดปลุกไว้ในกระถาง

กอรวกร่มเรียงเคียงทาง

พะยอมยางสูงเชื่อมเทียมศิริ

งามชะง่อนเงื่อมผาศิลาลาย

เหลือองแดงดั่งระบายหลายสี

โตรกครอกชอกทางชลธิ

วาริษาบซิมอยู่อัตรา (หน้า ๑๓๔)

เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี ไม่มีเนื้อเพลงใดที่ปรากฏรสเสาวรจนี

๒. นารีปราโมทย์ หมายถึง อารมณ์ที่แสดงถึงความรัก ตั้งแต่ชื่นชม ชื่นชอบ เกี่ยวพาราตี ฯลฯ
ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน จำนวน ๖ เพลง
ได้แก่

๑. เพลงเขมรพวง เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงพลายแก้วปลอบ โยนางพิมพิลาไลย
เพราะนางพิมพิลาไลยยังโกรธ แง่อนคลักไสพลายแก้วหลังจากที่ถูกพลายแก้วลวนลามที่ไร่ฝ้าย
ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เจ้างามปลอศยอศรคักของพลายแก้ว	ได้มาแล้วเจ้าอย่าจับให้กลับหนี
พี่ผู้ตายไม่เสียดายแก่ชีวี	แก้วพี่อย่าเพื่อพำรำพันความ
พี่ผิดพี่ก็มาลูแก่โทษ	จงคลายโกรธแม่อย่าถือว่ายหาบหายาม
พี่ชมโฉมโลมลูบด้วยใจงาม	ทรมาสวาทคืนไปไม่ใช่ดี (หน้า ๒๕๖)

๒. เพลงนเรศวรชนช้าง (๒ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนพานางวันทองหนีขุนช้างเข้ามา
ในป่า ขุนแผนชี้ชวนให้นางวันทองได้ชื่นชมดอกไม้ที่สวยงาม และเกี่ยวพาราตีกับนางวันทอง
อย่างมีความสุข ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ทัดห้อยหูชมภริมย์จิต	ขอคมนิดเถิดดอกไม้อย่าไขว่ป้อง
พี่สุดแต่เหนื่อยน้อยค้อยประคอง	ไ้มาได้ของเงาจะชอกช้า
พี่ต้องแต่เบาเบาดอกเจ้าพี่	พอยินดีหาพระทวยเมื่อยามค่ำ (หน้า ๒๕๘)

๓. เพลงสารถี เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างเพื่อที่จะพาวันทองหนี
แต่เข้าห้องผิด ไปเข้าห้องของนางแก้วกิริยา เมื่อเห็นว่ารูปร่างหน้าตาสวยงามก็เกี่ยวพาราตี
นางแก้วกิริยาทันที ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

น้อยหรือวาจาช่างน่ารัก	เสนาะนักรน้ำคำรำเสียดสี
ปืมจะกลืนชื่นใจในวาที	เสียดายแต่ยังไม่มีคู่ภริมย์
แม้้นชายใดใค้อยู่เป็นคู่ครอง	จะแนบเนื่องเซยชิดสนิทสนม
พี่จะอยู่สู้รักรักไม่แรมชม	มิใช่ลมลวงนื่องอย่าหมองใจ (หน้า ๒๘๓)

๔. เพลงสุดสวณ เถา เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาต่อจากเพลงสารถี เถา ที่ขุนแผนเกี่ยวพาราซีนางแก้วกิริยา โดยขุนแผนให้คำสาบานกับนางแก้วกิริยาว่าจะรักนางแก้วกิริยาตลอดไป ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

น้องเอ๋ยเพราะน้อยหรือถ้อยคำ	ช่างหวานน้ำจริงแล้วเจ้าแก้วเอ๋ย
เจ้าเนื้อหอมพร้อมชื่นดังอบเชย	เงยหน้ามาจะว่าไม่อำพราง
ได้ชมชิดเข้าสนิทอย่างนี้แล้ว	ขอเชิญแก้วกิริยาเมตตาบ้าง
พี่จะมอบรักไว้ที่ในนาง	อย่าระคายข้องแค้นระคายเคือง
ถ้าพี่ล่วงน้องให้หมองสัจย์	จงวิบัติเกิดเชิญให้เป็นเนื่อง (หน้า ๒๘๔)

๕. เพลงแสนสุดสวาท (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง และตามหานางวันทองนั้น แต่เข้าห้องผิดไปเข้าห้องนอนของนางแก้วกิริยา จากนั้นจึงเกี่ยวพาราซีนางแก้วกิริยา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ขุนแผนรับขวัญอย่าพรันจิต	พี่หาลืมคิดความหลังที่สั่งไม่
แสนสงสารสุดสวาทเพียงขาดใจ	นับแต่วันนี้ไปจนวันตาย
มิวันหนึ่งก็วันหนึ่งคงถึงห้อง	ประสมสองเกษมสุขให้โศกหาย
ชื่นจิตแม่เจ้าจงคิดเพทุบาย	ถ่ายถอนตัวเสียให้เป็นไทย (หน้า ๒๕๕)

๖. เพลงแสนสุดสวาท เถา เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาเหมือนกับเพลงแสนสุดสวาท (๓ ชั้น) กล่าวถึงเมื่อขุนแผนเกี่ยวพาราซีนางแก้วกิริยา เมื่อขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้างแล้วเข้าห้องผิด ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ขุนแผนรับขวัญอย่าพรันจิต	พี่หาลืมคิดความหลังที่สั่งไม่
แสนสงสารสุดสวาทเพียงขาดใจ	นับแต่วันนี้ไปจนวันตาย
มิวันหนึ่งก็วันหนึ่งคงถึงห้อง	ประสมสองเกษมสุขให้โศกหาย
ชื่นจิตแม่เจ้าจงคิดเพทุบาย	ถ่ายถอนตัวเสียให้เป็นไทย (หน้า ๒๘๖)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา จำนวน ๔ เพลง ได้แก่

๑. เพลงกล่อมনারีเภา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนากล่อมนางบุษบาในถ้ำ อิเหนาได้แสดงความรักต่อนางบุษบา กล่าวชมความงามของนางบุษบา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระเข้มเข้มพริ้มเพราเข้าหยอก	สัพยอกยี่ชวนสรวลสม
พัครเจ้าเสร์าสลคอบรทม	พิจะกล่อมเอวกลมให้นิตรา
สายสมรนอนเกิดพิจะกล่อม	เจ้างามจริงพริ้งพร้อมดั่งเสขา
นวลละอองผ่องพัครโสภา	ดั่งจันทราทรงกลมคดหมคมลทิน
งามเนตรดั่งเนตรมฤตมาศ	งามขนงวงวาดดั่งคันศิลปี
อรชนอ่อนแอ้นดั่งกินริน	หวังถวิลไม่เว้นวายเอย (หน้า ๕๖)

๒. เพลงบารอบรมบาท (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ปิ่นหยักขับลำได้ตอบอุณากรรมที่เมื่อกาหลัง ปิ่นหยักกล่าวกับอุณากรรมว่าคนรักของตนได้หายไปและอุณากรรมก็เหมือนกับคนรักของตนมาก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เจ้าสายสุดที่รักพี่	แม่ได้เหมือนจะนี้นะน้องเอ๋ย
จะถนอมเนื้อนวลไว้ชวนเชย	เมื่อไรเลยจะร้างแรมรัก
ของพี่มีแล้วมาหายไป	เจ็บใจพี่เพียงอกหัก
มาพบโฉมฉายละม้ายนัก	พี่รักเจ้าดังดวงตาเอย (หน้า ๕๕)

๓. เพลงพม่าห้าท่อน (เนื้อที่ ๑) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาและจินตะหราเดินชมสวนอิเหนาก็เกี่ยวพาราสีจินตะหราตามประสาของชายที่เจ้าชู้ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ชีชวนนวลนางทางประพาส	ชมพรรณรุกขชาติในสวนศรี
บ้ำงระบัดผลัดใบเขียวขจี	บ้ำงคล้ายคลี่ยอดเข้มเกมผกา
พระโคมขงทรงเศ้คกุหลาบเทศ	ประทานองค์อรรคเรศจินตะหรา
ทำเทียมเลียมลอคสอดคคว้า	กัลยาปีตรกร็อนคม (หน้า ๕๐)

๔. เพลงพัดชา (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาแสดงถึงความรัก ความชื่นชมต่อนางนุชบา หลังจากที่พานางนุชบามาไว้ในถ้ำ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

สายสมรนอนเถิดพี่จะกล่อม	งามจริงพริ้งพร้อมดั่งเลขา
นวลละอองผ่องพักตร์โสภา	ดั่งจันทร์าทรงกลดหมคมลทิน
งามเนตรดั่งเนตรมฤตมาศ	งามขนงวงวาดดั่งคันศัลปี
อรชนอ่อนแอ้นดั่งกินริน	หวังถวิลไม่เว้นวายเอช (หน้า ๕๑)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี มีจำนวน ๓ เพลง ได้แก่

๑. เพลงท่อยรูปเตา เนื้อเพลงกล่าวถึงพระอภัยมณีหลงรูปภานางละเวงที่มีความสวยงามเพียงแต่เห็นรูปภานางละเวง พระอภัยมณีก็หลงใหล เฝ้าฝันหานางละเวง ซึ่งรูปภานางละเวงนี้มีปีศาจเจ้าละมานสิงอยู่ ปีศาจนั้นก็ยิ่งทำฤทธิ์ให้พระอภัยมณีหลงใหลมากขึ้น ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ประโลมลูบรูปวาดปีศาจซ้ำ	ให้จิตคร่ำเคืององค์กลับหลงใหล
แนบดมอมหอมชื่นรื่นฤทัย	เฝ้าลุปได้รับขวัญจันทรจาง
เจ้ากับพี่นี้กุศลแต่หนหลัง	เห็นจริงจึงเจียวนะแม่เน่นักหนา
ถึงพรากไปไว้ที่อื่นคงคืนมา	เหมือนเขาว่าคู่แล้วไม่แคล้วเลย (หน้า ๖๓)

๒. เพลงฝรั่งลายเตา เนื้อเพลงกล่าวถึงเจ้าละมานเจ้าเมืองทมิฬที่หลงรูปนางละเวงเมื่อเห็นรูปครั้งแรกก็หลงใหลเฝ้าหลงรัก และเมื่อได้เห็นตัวจริงของนางละเวงก็ยังรักมากขึ้น ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เห็นโฉมขององค์ละเวงวันพาราช	สถิตอาสน์อำไพวิไลโฉม
ดั่งดวงเดือนเคลื่อนคล้อยลอยโพยม	งามประโลมถ่มองค์หลงตะลึง
เหมือนรูปร่างช่างเขียนไม่เพี้ยนผิด	ดูทุกทศทิศชาติไม่มีถึง (หน้า ๖๓)

๓. เพลงพม่าเห่เตา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงพระอภัยมณีส่งสารเกี่ยวนางสุวรรณมาลีว่าจะรักนางสุวรรณมาลีตลอดไป ถึงแม้ว่าจะตายก็ขอให้ได้ขึ้นไปพบบนสวรรค์กันอีก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ถึงตายแล้วแคล้วคลาดในชาตินี้	ขอให้พี่ขึ้นไปปะบนสวรรค์
เป็นบุญพลอดครอมาเห็นหน้ากัน	โจนขวัญนั้นนาไม่ปราณี
หรืองามปลื้มลิ้มคำที่ร่ำว่า	พอเห็นหน้าน้องก็เมินคำเนนหนี (หน้า ๖๔)

๓. พิโรชวาทัง หมายถึง การแสดงอารมณ์ฉุนเฉียว ประชดประชัน โกรธเคือง โกรธเค้น ทะเลาะ
ทู่มเถียง ตัดพ้อต่อว่า ฯลฯ

ปรากฏในเนื้อเรื่องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน จำนวน
๔ เพลง ได้แก่

๑. เพลงแขกมอญบางช้าง (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนที่ตัดพ้อต่อว่านางวันทอง
เมื่อไปเป็นภรรยาขุนช้างว่าลืมความรักครั้งเก่าเสียแล้ว ลืมเรื่องที่ไร้ฝ้ายที่เคยไปพลอครักกัน
เมื่อนางวันทองอยากกินหมากขุนแผนก็คายให้กิน แขนซ้ายขุนแผนคอดเพราะให้นางวันทอง
หนูนอน ดั่งตัวอย่างเนื้อเพลง

นิจาเจ้าวันทองน้องพี่อา	พี่จำหน้าเนื้อน้องได้ทุกแห่ง
นิจาใจช่างกระไรมาแปลกแปลก	เอามือคลำแล้วยังแกลงอยู่คลับคล้าย
เจ้าลืมนอนซ่อนพุ่มกระทุ่มต่ำ	เค็ดไบบอนซ่อนน้ำที่ไร้ฝ้าย
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย	แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนูนอน

(หน้า ๒๔๕)

๒. เพลงแขกมอญบางช้าง เถา (เนื้อที่ ๓) เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาดคล้ายกับเพลงแขกมอญ -
บางช้าง (๓ ชั้น) ที่ขุนแผนตัดพ้อต่อว่านางวันทองเมื่อไปเป็นภรรยาขุนช้างว่าลืมความรักครั้งเก่า
เสียแล้ว เพราะหลงขุนช้างที่เป็นเศรษฐีมีทรัพย์สินเงินทองมากมาย ดั่งตัวอย่างเนื้อเพลง

เจ้าลืมนอนซ่อนพุ่มกระทุ่มต่ำ	เค็ดไบบอนซ่อนน้ำที่ไร้ฝ้าย
พี่เคี้ยวหมากเจ้าอยากพี่ยังคาย	แขนซ้ายคอดแล้วเพราะหนูนอน
เจ้ามาได้ผู้ควมมีทรัพย์มาก	มาลืมเลือนเพื่อนยากแต่เก่าก่อน
หลงเชิงขุนช้างมันช่างวอน	กอดท่อนซุงสักสำคัญคน (หน้า ๒๖๕)

๓. เพลงทองย่อน เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนขึ้นเรือนขุนช้าง เพื่อพา
นางวันทองหนีจากขุนช้าง แต่นางวันทองไม่ต้องการไปด้วย ขุนแผนจึงตัดพ้อต่อว่านางวันทอง
ว่าลืมขุนแผนเสียแล้ว ลืมความรักความหลังครั้งเก่าที่เคยผ่านมา ดั่งตัวอย่างเนื้อเพลง

เพราะคำรำค่อนงอนสับัด	แม่ผลัดชื่อให้ก็เห็นสม
ชื่อว่าวันทองต้องนิยมน	นานไปแก้มกับนมจะเป็นทอง
เออกระนั้นสิเจ้าจึงได้ว่า	ให้หลับตาชมเซอะอยู่ในห้อง
ตามใจให้เจ้าทำแต่ลำพอง	ครั้นว่าบ่างแล้วก็ร้องไม่เคยพบ (หน้า ๒๗๑)

๔. เพลงพม่าห้าท่อน (เนื้อที่ ๓) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนคิดแค้นที่ขุนช้างมาแย่ง
วันทองไปจากตนเอง จึงคิดจะพานางวันทองหนีไปจากขุนช้าง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

รุ่งขึ้นพຽงนี้أيขุนช้าง	จะนอนกรางอิดออกคอกคแต่หมอน
เอาวันทองของกูมาแนบนอน	วันนี้กูจะก่อนให้สมแค้น (หน้า ๒๕๒)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา จำนวน ๑ เพลง ได้แก่

๑. เพลงธรรณิร้องไห้เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่จินตะหราตัดพ้ออิเหนาก่อนอิเหนาจะลา
ไปเมืองคาหา เนื่องจากกลัวว่าอิเหนาจะไม่กลับมาหาตนเองอีก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

แล้วว่าอนิจจาความรัก	พึงประจักษ์คั่งสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป	ไหนเลยจะไหลกลับมา
สตรีใดในพิภพจวบแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยไฟรักให้เกินพักตรา	จะมีแต่เวทนาเป็นเนื่องนิตย์
ไ้อ้วน่าเสียดายตัวนั้ก	เพราะเชือล้นหลงรักจึงจำจิต
จะออกซื้อสื่อชั่วไปทั่วทิศ	เมื่อปลั่งคิดผิดแล้วจะโทษใคร (หน้า ๑๑๗)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี จำนวน ๑ เพลง
ได้แก่

๑. เพลงวิไลนคาโอด เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อนางละเวงได้พบกับพระอภัยมณี
เป็นครั้งแรก นึกแค้นที่พระอภัยมณีทำให้พ่อและพี่ของตนตาย จึงคิดแก้แค้นแทน ดังตัวอย่าง
เนื้อเพลง

ไ้อ้เคราะห์กรรมชั่วร้ายายอดสู	เป็นสุครึ้สุดฤทธิ์คิดไฉน
แล้วนึกแค้นแม่นปะพระอภัย	จะชิงชัยแก้แค้นแทนบิดา (หน้า ๖๕)

๔. สัตตปาปังกพิสัย หมายถึง การแสดงความเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้คร่ำครวญ

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน จำนวน

๑๗ เพลง ได้แก่

๑. เพลงเขมรโพธิสัตว์เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงนางพิมพิลาไลยรำพันถึงความรักของพลายแก้วที่มีต่อตนเอง ไม่ว่าจะยามกินยามนอน หรือเวลากินข้าวพลายแก้วจะดูแลตนเองด้วยความรักใคร่ทะนุถนอม แต่แล้วพลายแก้วต้องถูกเกณฑ์ไปรบที่เมืองเชียงใหม่หลังจากที่แต่งงานกันได้เพียงสองวัน นางพิมพิลาไลยจึงรำพันถึง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พริ้วพลอคคอกจวบมิไคร่นอน	ซ้อนคางเม็ยเซยแล้วเสยผม
จนรุ่งรางสว่างไสยไม่วายชม	แสนภิรมย์รักน่องไม่นอนไกล
ไม่พลิกกายบ่าหน้าออกไปจาก	จะออกปากว่าเหน้อยนิคหามีไม่
แนบนางข้างเดียวด้วยเจือใจ	พอไปไครจะกอดให้พิมนอน (หน้า ๒๕๘)

๒. เพลงแขกมอญบางขุนพรหมเถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงพลายงาม ซึ่งเป็นลูกชายของขุนแผนกับนางวันทองเดินทางไปรบที่เมืองเชียงใหม่ ในระหว่างทางที่เดินทัพได้พักที่เมืองพิจิตร และลักลอบได้เสกกับนางศรีมาลาซึ่งเป็นลูกสาวเจ้าเมืองพิจิตร เมื่อจะเดินทัพมาเมืองเชียงใหม่พลายงามต้องจากศรีมาลาจึงมีความรู้สึกเสียใจ พลายงามให้สัญญาว่าจะรีบให้ขุนแผนมาขอหมั้นหมายและแต่งงานกัน ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

อย่าวิตกหมกไหม้เลยน้องแก้ว	ไปแล้วพี่หาลืมลี้มจิตไม่
เจ้าจงจำคำสัจด์ขงพี่ไว้	เสร็จศึกเมื่อไรจะรีบมา
อย่าร้องไห้ไปน้กเลขน้องพี่	พรงนี้ไครเห็นจะผิดหน้า
ว่าพลางทางช่วยเซ็ดน้ำตา	แล้วจวบซ่ายย้ายขวจะลาจร (หน้า ๒๖๑)

๓. เพลงแขกมอญบางขุนพรหมเถา (เนื้อที่ ๓) เนื้อเพลงมีเนื้อหาซ้ำกับเพลงแขกมอญบางขุนพรหมเถา (เนื้อที่ ๒) แต่มีการดัดแปลงเนื้อเพลง โดยกล่าวถึงตอนที่พลายงามที่ได้ออกจากศรีมาลาเพื่อไปทัพที่เมืองเชียงใหม่ พลายงามให้สัญญากับศรีมาลาว่าจะรีบมาขอแต่งงานโดยเร็ว ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

อย่าวิตกหมกไหม้เลยน้องแก้ว	ไปแล้วพี่หาลืมลี้มจิตไม่
เจ้าจงจำคำสัจด์ขงพี่ไว้	เสร็จศึกเมื่อไรจะรีบมา
อย่าร้องไห้ไปน้กเลขน้องพี่	พรงนี้ไครเห็นจะผิดหน้า
ว่าพลางทางช่วยเซ็ดน้ำตา	แล้วจวบซ่ายย้ายขวจะลาจร (หน้า ๒๖๒)

๔. เพลงแขกพนบุรี เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้าง นางวันทองเกิดความอาลัยบ้านที่เคยอยู่ โดยกล่าวกับต้นไม้ดอกไม้ว่าตั้งแต่นี้คงไม่ได้มาชมชมนอกแล้ว ขุนแผนตามมาลอบว่าอย่าร้องไห้ไปเลย ขอให้นางวันทองไปเป็นเพื่อนสักหนึ่งเดือน แล้วจะพามาส่ง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

คืนน้อยน้อยลูกข้อยอระย้าดี	ตั้งแต่นี้จะไปชมต้นไม้ใหญ่
จะทิ้งเรือนไปร้างอยู่กลางไพร	ยุ้งร้านรินไรจะตอมกาย
รากไม้จะต่างหมอนนอนอนาถ	ควาคาจะต่างได้นำใจหาย
ลงบันไดใจเจียนจะขาดตาย	น้ำตาหลังพรุ่งพรายกระจายลง (หน้า ๒๖๖)

๕. เพลงแขกโอด เถา เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาต่อจากเพลงแขกพนบุรี เถา ที่ขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้าง แล้วนางวันทองเกิดความอาลัยบ้าน ในขณะที่นางวันทองกำลังเดินทาง ขุนแผนลงไปจากบ้านก็เกิดความคิดถึงขุนช้างว่าคงจะเสียใจนัก แล้วใครจะปรนนิบัติขุนช้างเมื่อเดินผ่านห้องนอนของนางแก้วกิริยา นางวันทองก็นึกถึงขอให้นางแก้วกิริยาช่วยปรนนิบัติขุนช้างแทนตนเองด้วย ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

กลับเสียใจอาลัยขุนช้างเล่า	นิจจาเจ้าหลับกลิ้งอยู่ไกลหมอน
จะยื่นน่าน้ำค้างขายจร	ใครจะซ้อนผ้าห่มให้ผัวรัก (หน้า ๒๖๗)

๖. เพลงจิ้งจกทอง เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงพลายเพชรพลายบัว ซึ่งเป็นลูกของนางศรีมาลา กับพลายงามเห็นนางร้ายที่จะเกิดขึ้นกับนางศรีมาลา เนื่องจากสร้อยฟ้าซึ่งเป็นภรรยาของพลายงามอีกคนหนึ่ง แต่ถูกเนรเทศเนื่องจากทำเสน่ห์และมีลูกชื่อพลายขง สร้อยฟ้ายุพลายขงให้มาฆ่านางศรีมาลา พลายเพชรพลายบัวเห็นนางร้ายก็นึกสังหรณ์ใจว่าจะต้องเกิดเหตุร้ายกับมารดาจึงรีบไปคู่นางศรีมาลาโดยเร็ว ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

จิ้งจกทักประจักษ์ที่หลังคา	ก็รู้ว่ามารดาเจ้าบรรลัย
แสนสลดระทระทวยทอด	ประคองกอดคอง้องเข้าร้องไห้
โอ้แม่เรานี้คงมีภัย	จะตายแล้วหรือไรไฉนนา
สองราทีพากันร้องไห้	จำเราจะไปยังเคหา
จะได้รู้ร้ายดีที่มารดา	ว่าแล้วครองผ้าคลาไคล (หน้า ๒๖๘)

๗. เพลงทยอยฉวน เถา (เนื้อที่ ๔) เนื้อเพลงกล่าวถึงพลายแก้ว ไปรบที่เมืองเชียงใหม่เป็นเวลานาน นางวันทองไม่ได้รับข่าวคราวจากพลายแก้วเลยว่าไปรบมาเป็นอย่างไร ได้ชัยชนะหรือพ่ายแพ้กลับมา ขุนช้างเห็นว่าพลายแก้วไปนานมากแล้วจึงหลอกนางวันทองว่าพลายแก้วตายแล้ว นางวันทองก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ คร่ำครวญถึงพลายแก้วด้วยคิดว่าตายไปแล้วจริง ๆ

ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ครานั้นจึงโหมเจ้าวันทอง	อยู่ในห้องโหยหวนละห้อยหา
ไอ้พ่อพลายแก้วเววตา	มรณาแน่แล้วหรืออย่างไร (หน้า ๒๓๐)

๘. เพลงทยอยนอก เถา เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาต่อจากเพลงแขกโอด เถา ที่ขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้าง นางวันทองมีความอาลัยบ้านเรือนที่เคยอยู่อย่างสุขสบาย และคิดถึงขุนช้าง เมื่อขุนแผนจะพาลงจากเรือนไปผ่านห้องนางแก้วก็เรียกนี่กรำพันฝากฝังให้ช่วยดูแลขุนช้างแทนตนด้วย เดินผ่านกรงนกขุนทองก็คิดว่าต่อไปจะไม่ได้ฟังเสียงนกอีกแล้ว เห็นต้นไม้ดอกไม้ก็ได้แต่คร่ำครวญว่าต่อไปจะไม่ได้อะไรอีก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ขุนช้างเรียกว่าแม่วันทอง	สาธิตาเจ้าก็ร้องอย่างนั้นบ้าง
แต่นี้เข้าเย็นจะเว้นวาง	ครวญพลาททางตามขุนแผนมา
ถึงกลางนอกชานละลานจิต	ตะลึงคิดถึงเลวเคหา
แล้วชำเลืองเอียงยงถึงอ่างปลา	ชะโงกหน้ามือช้อนมาชมดู (หน้า ๒๓๐)

๙. เพลงธรณีร้องไห้ (๓ ชั้น) เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาต่อจากเพลงทยอยนอก เถา ที่ขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้าง แต่นางวันทองไม่ต้องการจะไป แต่ขุนแผนก็พยายามปลอบประโลมให้นางไปด้วยกัน ในขณะที่กำลังจะลงจากเรือน นางวันทองก็เกิดความอาลัยรัก คิดถึงบ้านเรือนที่เคยอยู่อาศัย ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

รากไม้จะต่างหมอนนอนอนาถ	ดาวดาชจะต่างได้น้ำใจหาย
ลงบันไดใจเขียนจะขาดตาย	น้ำตาหลังพรั่งพรายกระจายลง (หน้า ๒๔๕)

๑๐. เพลงนกกจาก เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงขุนแผนคิดถึงนางลาวทองที่ถูกพระพันวษาสั่งให้จับตัวเข้าไปไว้ในวัง ขุนแผนอยู่คนเดียวไม่มีใครปรนนิบัติก็เกิดความคิดถึงนางลาวทองมากขึ้น
 คังตัวอย่างเนื้อเพลง

ไม่เห็นนางอย่างขึ้นบนหอน้อย	พระจันทร์ฉายบ่ายคล้อยจรัสไซ
สว่างเวียงวังบ้านสำราญใจ	เหมือนใบไม้ต้องลมระบมเย็น
จะเย็นฉ่ำน้ำค้างค้างใบไพร	จะจากเมื่อยเสียวใจไม่แลเห็น
ไอ้น้ำค้างเหมือนหนึ่งนางน้ำตากระเด็น	เข้าเย็นขามนอนไม่นานนิก

(หน้า ๒๗๔)

๑๑. เพลงนาคเกี้ยว (๒ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงพลายแก้วที่แต่งงานกับพิมพิลาไลยได้เพียงสองวัน ก็ต้องลาพิมพิลาไลยไปทัพเพื่อรบกับเมืองเชียงใหม่ พลายแก้วเกิดความอาลัยรักต่อพิมพิลาไลย ขามกินก็กินคนเดียว ขามนอนจะมีใครมานอนกอดด้วย คังตัวอย่างเนื้อเพลง

เห็นเขาเป็นศั้วเมียมาก็นัก	จะรักเหมือนพ่อรักพิมพิลาไลย
พ่อจะมาเค็ดรักหักไป	ทำไมจะได้ของรักไว้เชยชม
เป็นจนจิตกลัวผิดไปไม่ได้	จนใจพ่อเอาไปแต่ผ้าห่ม
ในกลางไพรพ่อจะได้เอาไว้ชม	เมียจะตรมตรอมคั่นอยู่เดียวดาย (หน้า ๒๔๖)

๑๒. เพลงนาคเกี้ยว เถา เนื้อเพลงนี้มีเนื้อหาเหมือนกับเพลงนาคเกี้ยว (๒ ชั้น) ที่พลายแก้วต้องลาพิมพิลาไลยไปทัพเพื่อไปรบกับเมืองเชียงใหม่ พลายแก้วเศร้าเสียวใจ และเป็นห่วงพิมพิลาไลยเมื่อตนต้องจากไปไกล คังตัวอย่างเนื้อเพลง

เห็นเขาเป็นศั้วเมียมาก็นัก	จะรักเหมือนพ่อรักพิมพิลาไลย
พ่อมาคั่วนเค็ดรักหักไป	ทำไมจะได้ของรักไว้เชยชม
เป็นจนจิตกลัวผิดไปไม่ได้	จนใจพ่อเอาไปแต่ผ้าห่ม
ในกลางไพรพ่อจะได้เอาไว้ชม	เมียจะตรมตรอมคั่นอยู่เดียวดาย (หน้า ๒๗๓)

๑๓. เพลงพญาโศก (เนื้อที่ ๒) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่ขุนแผนพานางวันทองหนีมาจากขุนช้าง นางวันทองเกิดความอาลัยขุนช้างก่อนที่จะตามขุนแผนไป คังตัวอย่างเนื้อเพลง

มาถึงเตียงเคียงข้างขุนช้างหลับ	พอมนศ์เสื่อมนางกลับหวนสะห้อย
จะจากเจ้าเหมือนหนึ่งว่าขาดลมลอย	อย่าหมายคอยเลยว่เมียจะเป็นตัว

(หน้า ๒๕๑)

๑๔. เพลงลมพัดชายเขา เถา เนื้อเพลงนี้กล่าวถึงขุนแผนกลับมาบ้านหลังจากที่ชนะศึก
เชียงใหม่ เมื่อกลับมาพบนางวันทอง นางวันทองเล่าให้ฟังถึงเรื่องที่ต้องตกเป็นภรรยาของขุนช้าง
ให้ขุนแผนฟัง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

วันทองร้องให้พิไรบอก	คังหนามยอกอกตรมระทมหมอง
จะออกปากยากจิดจะฟังพอง	พ่อครอบครองเมียนี่เหมือนหนึ่งนก

(หน้า ๒๗๘)

๑๕. เพลงสุวรรณกัจจายเรียง (๓ ชั้น) เนื้อเพลงนี้กล่าวถึงขุนแผนพานางวันทองหนีจากขุนช้าง
แต่นางวันทองไม่ยอมไปกับขุนแผน ขุนแผนต้องตามเข้าไปปลอบประโลมขอให้นางวันทองไป
ด้วย ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ครานั้นขุนแผนแสนสนิท	คอยท่าซำคิดหาไม่
เบื่อง่ายตามนางเข้าห้องใน	สลัดใจสงสารน้องวันทองนั้ก
แลเห็นนวลน้องเจ้าร้องไห้	ลมจับมัวไปเจ้ามีนหนัก (หน้า ๒๕๔)

๑๖. เพลงสุรินทรพหู (๓ ชั้น) เนื้อเพลงนี้ดัดแปลงมาจากตอนที่ศรีมาลาคร่ำครวญคิดถึง
พลายงามเมื่อพลายงามจากไปทัพที่เมืองเชียงใหม่ ศรีมาลาก็เฝ้าคิดถึงว่าตอนนี้พลายงามจะเป็น
อย่างไรบ้าง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

น้องเป็นหญิงยากจริงจริงจะให้เห็น	พ่อก็เป็นชายเลิศประเสริฐศรี
ถ้าตัวของน้องนี้เป็นผู้ชาย	ตัวของพ่อพลายถ้าพ่อเป็นสตรี
คำคำวันนี้	จะไปแนบให้หน้าใจ (หน้า ๒๕๕)

๑๗. เพลงแสนคำนึง เถา เนื้อเพลงนี้กล่าวถึงเมื่อขุนแผนพานางวันทองหนีมาอยู่ในป่า
นางวันทองรำพึงคิดถึงขุนช้างว่าตอนนี้จะเป็นอย่างไรบ้าง และนางวันทองยังคิดถึงบ้านที่เคยอยู่
คิดถึงความสุขสบายที่เคยได้รับเมื่ออยู่กับขุนช้าง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

อนิจจาครานี้จะออกดู	มาอ้างอ้างค้ำอยู่ในป่าใหญ่
จะเป็นเหยื่อเสื่อสาบในกลางไพร	เขาป่าไม้เป็นเรือนเหมือนป่าช้า
นี้จะอยู่อย่างไร ไม่เล็งเห็น	ตายเป็นก็คงป็นอยู่กลางป่า
มิได้คิดถึงตัวมัวจะมา	มิรู้ว่าจะป็นเช่นนี้เลย (หน้า ๒๘๕)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา จำนวน ๒๗ เพลง
ได้แก่

๑. เพลงเขมรราชบุรี (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาจะต้องเข้าไปแก้ข้อสงสัยในเมืองคาหาหลังจากที่ได้พานางบุษยามาอยู่ในถ้ำ ซึ่งอิเหนารู้สึกเศร้าใจไม่อยากจะจากนางบุษบาไป
ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ชะรอยกรรมจำพรากต้องจากไกล จะผ่อนผันฉันใดนระอกเอ๋ย
ถ้าแม่เขามีสงสัยไม่ไปเลย จะอยู่เซซชมแก้วกัลยา
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง เหมือนกลิ่นสไบบางขนิษฐา
พระเปลี่ยวเปล่าเศร้าสร้อยวิญญูณ์ เหลียวดูคูหาให้จำบัลย์ (หน้า ๗๕)

๒. เพลงเขมรราชบุรี เถา เนื้อหาเหมือนเพลงเขมรราชบุรี (๓ ชั้น) โดยเนื้อเพลงกล่าวถึง
อิเหนาที่คร่ำครวญถึงนางบุษบาเมื่อครั้งที่ต้องเดินทางมาแก้ข้อสงสัยที่เมืองคาหา ดังตัวอย่าง
เนื้อเพลง

ชะรอยกรรมจำพรากต้องจากไกล จะผ่อนผันฉันใดนระอกเอ๋ย
ถ้าแม่เขามีสงสัยไม่ไปเลย จะอยู่เซซชมแก้วกัลยา
หอมกลิ่นกล้วยไม้ที่ใกล้ทาง เหมือนกลิ่นสไบบางขนิษฐา
พระเปลี่ยวเปล่าเศร้าสร้อยวิญญูณ์ เหลียวดูคูหาให้จำบัลย์ (หน้า ๕๕)

๓. เพลงเขมรใหญ่ เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่จรกาและล่าสำออกตามหาบุษบา
จรกาพรั่ำพันถึงบุษบาด้วยความเศร้าโศกเสียใจที่ตามหาบุษบาไม่พบ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

จรกาเดินทางพลางคะนิง ถวิลถึงบุษบามารศรี
แสนวิโยคโศกศัลย์พันทวี โศกี้ครวญคร่ำรำพัน
โอ้อัวเสียดายดวงยิหวา งามเหมือนนางฟ้ากระยาหงัน
พี่รักเจ้าเท่าเทียมชีวิตน หมายมั่นในองค์นงลักษณ์ (หน้า ๑๐๐)

๔. เพลงแขกชาว เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาได้พบกับนุชบาแล้วก็เกิดหลงรักนุชบา แต่เนื่องจากตนเองได้ถอนหมั้นไปแล้วและทำวาทะหาภัยกับนุชบาให้กับจระก้าแล้วอิเหนาจึงคร่ำครวญด้วยความเสียใจ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ทอดองค์ลงกับที่บรรจรณ์	จะเปลื้องเครื่องอาภรณ์ก็หาไม่
ให้ระทวยระทศลดใจ	แต่ตรีศรนั้นก็ในไปมา
โธ้วโถมเฉลาเขวาลักษณ์	เสียดายศักคือสัญแดหวา
จะระคนปนศักดิ์จระก้า	อนิจจาพี่จะทำประการใด
จะคิดไฉนคืนชอกเอ๋ย	จะได้เชยชมชิดพิศมัย
พระเร่ร้อนร่ำนทะเลยานใจ	ดังเพลิงกาฬผลาญไหม้ทั้งกายา (หน้า ๑๐๑)

๕. เพลงแขกไพร เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงอุณการณเมื่อเดินทางอยู่ในป่าเพื่อตามหาอิเหนา เกิดความรู้สึกคิดถึงอิเหนาเมื่อเห็นนกเค้าล้าคู่อยู่ทำให้ยังคิดถึงอิเหนา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เดินทางพลางคิดพิศวง	หวนคิ่งถึงองค์พระเชษฐา
พระแสรังฝืนสมประดีทำปรีดา	เชือนชมพฤษภาในอารัญ
บุหรร่องก้องคงส่งเสียง	จับไม้มอยเมียงแล้วผินผัน
จากระพรากจับจากเหงาจัน	ถวิลวันพระพรากจากไป
แอนเค้าล้าเค้าล้าเคลียเคียงคู่	ร่วมภิรมย์สมสู่ตามวิสัย
ให้ช่วยเงินเงินผันเสียทันใด	ชมพันชุ่มิ่งไม่นานา (หน้า ๑๐๓)

๖. เพลงแขกมอญ (เนื้อที่ ๑) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาเดินทางไปเมืองหมันหย่าซึ่งจำใจต้องจากนางทั้ง ๓ นาง คือ จินตะหรา มาหารัศมี สะการะวาทิจึงคร่ำครวญด้วยความคิดถึง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

เมื่อนั้น	ระเด่นมนตรีเรื่องศรี
ไถยส่นในราชราตรี	แสนทวิเทเวศร์ในวิญญา
ม่อขลับแล้วกลับผวาตื่น	คิดแต่จะคืนไปหมันหย่า
ปานละนี้โถมงามตามสุดา	จะละห้อยคอยทำทุกคืนวัน (หน้า ๘๐)

๗. เพลงแขกมอญบางช้าง เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาคำครวญถึงนางจินตะหราเมื่อพบนางจินตะหราที่เมืองหมันหย่า ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระนึ่งนึ่งกรีกคิดพิศวง	คลังหลงอาลัยไผ่ฝืน
ทอดองค์ลงกับที่แท่นสุวรรณ	แสนวิโยคโศรกศัลย์รณจวน
ไอ้จะคิดผ่อนผันฉันใด	จึงจะได้โฉมงามทรมสงวน
พลาทงทอดถอนใจใคร่ครวญ	ปั่นป่วนไม่เป็นสมประดี
พระสืมล่วงเวลาทรงเสวย	กรกอดกับเขนขอยู่ในที่
ความรักหนักทรวงแสนทวี	ภูมิเศร้าสร้อยละห้อยใจ
บัดนั้น	ปาตะเสนาอำชฌาสัย
เห็นพระองค์รำรำนั่นหนักไป	จะผ่อนผันฉันใดก็สุดที่ (หน้า ๑๐๕)

๘. เพลงแขกสี่เกลอ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาคิดถึงนุชบายาเมื่อนางถูกลมหอบไปแล้วตามหายังไม่พบ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ทอดองค์ลงกับที่ปัญญาจรณี	เราร้อนรณจวนหวนให้
คิดถึงนุชบายาใจ	เที่ยวหาแห่งใดไม่พานพบ
นั้งนอนอ่อนจิตเจ็บใจ	ทั้งบกเรือเหนือได้ก็ไปจบ
จนสิ้นแดนมะละกันหรรณพ	ไม่พานพบวนิดาควงจันทร์
หรือชะรอยเทวาพาน้อง	ไปสู่ห้องวิมานเมืองสวรรค์
สิงห์สัตว์พยัคฆมาในอารัญ	พาไปขบกันให้บรรลย์ (หน้า ๑๐๘)

๙. เพลงแขกเห่ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาที่เศร้าโศกเสียใจ เพราะจำใจต้องจากนางนุชบายาไปแก้อัศวินที่เมืองดาหา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ไก่อกระชั้นขันเสียงคูหว่าแว่ว	รุ่งสว่างแล้วนะแก้วพี่
จำใจจำพรากจากจรลี	โฉมตรูจงอยู่ดีดีพี่ขอลา
นีกคะนึ่งถึงผืนยิ่งพรันใจ	เหมือนจะไม่ได้คืนมาเห็นหน้า
แข็งขึ้นผืนใจไกลคลา	เสด็จมาจากแท่นบรรทมใน
ยิ่งกำศรครันทระทวยองค์	มิใคร่เดินดำรงไปได้
เหลือवलหลังสั่งความทรมวย	พระมิใคร่จะนिरาศลาดคลา (หน้า ๑๐๙)

๑๐. เพลงขับขานดวง (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาคำครวญถึงจินตะหรา หลังจากเสร็จศึกกระหมังกุหนังก่อนเข้าเมืองคหา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

สุริยาสายัณห์สิ้นแสง	ศศิธรแจ่มแจ้งเวหา
พระคูเดือนเหมือนผิวพักตรา	ระเด่นจินตะหราใจ
ไฉ่ว่าเจ้าดวงยี่หวาพี่	อนิจจาปานี่จะเป็นไฉน
จะตั้งแต่อาวรณ์ร้อนฤทัย	คร่ำครวญหวนให้ไม่เว้นวัน (หน้า ๘๐)

๑๑. เพลงครวญหา เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาที่คิดถึงนางจินตะหราขณะที่ กลับจากการพระเมรุที่เมืองหมันหยา อิเหนาคำครวญเนื่องจากหลงรักนางจินตะหรา ดังตัวอย่าง เนื้อเพลง

พระกรกายพักตราจาบัลย์	หวนหวนถวิลถึงจินตะหรา
ปานจะนี่โถมทรูอยู่พารา	จะนิทราหลับแล้วหรือฉันใด
เจ้าจะมีมิตรจิตคิดคะนิง	รำลึกถึงพี่บ้างฤหาไม่
เห็นที่ขนิษฐาใจ	จะโหยหาอาลัยถึงพี่ชาย
แต่ครุ่นครวญรวนระคะเนนีก	จนยามศึกเดือนส่องแสงฉาย
พระเพษ่ม่านสุวรรณพรรณราย	ลมชายตามช่อมาต้ององค์ (หน้า ๑๑๐)

๑๒. เพลงครุ่นคิด เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนารำพึงถึงจินตะหรา เมื่อพบกันครั้งแรก ที่งานพระเมรุเมืองหมันหยา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระขอรกายวิลาสพาดพักตร์	ถวิลถึงน้องรักจินตะหรา
โถมงามทรามสวาสดีเพียงบาดตา	ได้ฟ้าหาไหนไม่ทัดเทียม
งามจรตักิริยาเป็นนำชม	แต่บังคมพี่ชายก็อายเหนียม
พี่ลอบแลโถมน้องลองเลียม	งามเสงี่ยมเจียมจิตพี่คิดใจ
เมื่อขม้ายมาสบหลบเนตรหนี	ท่วงทีที่ทำยังจำได้
ยิ่งแสนแสนหาอาลัย	เราร้อนฤทัยเกรียมครม (หน้า ๑๑๑)

๑๓. เพลงจีนแสด (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาจะต้องไปแก้ข้อสงสัยที่เมืองคาหา หลังจากที่เขาบุษบาไปไว้ในถ้ำ อิเหนาไม่อยากจะจากนางบุษบาไปเพราะกลัวว่าจะไม่ได้พบ นางบุษบาอีก เสียใจจนแทบจะเดินต่อไปไม่ได้ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

นึกจนถึงฝันยิ่งพรันใจ	เหมือนจะไม่ได้คืนมาเห็นหน้า
พระแจ้งขึ้นฝันใจโคลคลา	เสด็จมาจากแท่นบรรทมใน
ให้กำสรดระทระทวยองค์	มิใคร่เดินดำรงไปได้
เหลือวหลังสั่งความนางทรมาวัย	พระมิใคร่จะนิราศคลาคลา (หน้า ๘๓)

๑๔. เพลงชมแสงจันทร์ (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาครั้ครวญ อาลัยที่จำต้องจากนางบุษบาไปแก้ข้อสงสัยที่เมืองคาหา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

สวมสอดกอดประทับไว้กับทรวง	โอ้เจ้าดวงยิวาอย่าโหยให้
ครั้งนี้เป็นกรรมจะจำไกล	ถึงพี่ไปไม่ช้านานนัก
พระอุ่มน้องประคองขึ้นบนเพลา	พี่แสนทุกข์ด้วยเจ้าเพียงอกหัก
แต่อาวรณ์ถอนจิตแล้วพิศพิศคร	เหมือนจะไกลน้องรักสักร้อยปี (หน้า ๘๓)

๑๕. เพลงชมแสงจันทร์ เถา เนื้อหาของเพลงเหมือนกับเพลงชมแสงจันทร์ (๓ ชั้น) โดยเนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาครั้ครวญ อาลัยที่ต้องจากนางบุษบาไปแก้ข้อสงสัยที่เมืองคาหา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

สวมสอดกอดประทับไว้กับทรวง	โอ้เจ้าดวงยิวาอย่าโหยให้
ครั้งนี้เป็นกรรมจะจำไกล	ถึงพี่ไปไม่ช้านานนัก
พระอุ่มน้องประคองขึ้นบนเพลา	พี่แสนทุกข์ด้วยเจ้าเพียงอกหัก
แต่อาวรณ์ถอนจิตแล้วพิศพิศคร	เหมือนจะไกลน้องรักสักร้อยปี
มิไปเล่าเขาจะเห็นแยบคาย	จะอุบายมิให้สงสัยพี่
โคมฉายเจ้าค่อยอยู่จงดี	อย่าทวิเทวษโสกา (หน้า ๑๑๑)

๑๖. เพลงชำโหย (๒ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อุณากรรณครวญถึงความลำบากที่ต้องมาเดินป่า และคิดถึงครั้งเมื่อถูกลมหอบมาอยู่ในถ้ำ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

คิดพลางทางทรงกรรแสงร่า	ชรอยกรรมทำไว้เป็นหนักหนา
เค็มปลัดกำจัดจากพารา	มาอยู่ดูหาค่อยคลายใจ (หน้า ๗๕)

๑๗. เพลงดอกไม้ไทร เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงอุณาภรณ์ที่รำพึงถึงอิเหนาที่เมืองกาหลัง
ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พฤษชาติคชคคคอกหอม	ปลุกล้อมปลับปลาสะต้ามัน
ลมหวนอวลกลิ่นระคนกัน	ยิ่งกระสันรัญจวนป่วนใจ
คิดคะนึ่งถึงองค์พระพี่	อนิจจาปานนี้จะเป็นไฉน
พระหัตถ์ประทับทรวงอรไท	พรางสะท้อนถอนใจใคร่ครวญ (หน้า ๑๑๒)

๑๘. เพลงทยอยเขมร เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อิเหนาออกจากเมืองหมันหาไป
เมืองดาหา ระหว่างทางเมื่อได้กลิ่นหอมของต้น ไม้ดอกไม้ที่ในป่าก็ทำให้คิดถึงกลิ่นของ
นางจินตะหรา เนื่องจากกำลังหลงใหลนางจินตะหรา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

หอมรื่นชื่นจิตพระคิดหลง	สำคัญว่ากลิ่นองค์จินตะหรา
แฉ้มเยี่ยมมานทองทศนา	เห็นแต่ป่าพุ่มไม้ใบบัง
เอนองค์ลงอิงพิงเขนย	กรเกยกายพักตร์ถวิลหวัง
รสรักรื้อนรนพันกำลัง	ชลนัยน์ไหลหลังพรั่งพราย (หน้า ๑๑๔)

๑๙. เพลงทยอยฉวน เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงอุณาภรณ์ที่คร่ำครวญถึงอิเหนาที่
ต้องพลัดพรากจากกัน ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

คิดพลางทางทรงกันแสงรำ	ชะรอยกรรมทำไว้เป็นหนักหนา
เดิมพลัดคำจัดจากพารา	มาอยู่คูหาค่อยคลายใจ
มิสามาซ้ำให้จำจาก	พลัดพรากถ้าทองผ่องใส
อกเอ๋ยไม่เคยเดินไพร	เคยตำราญแต่ในพระบุรี
ครั้งนี้ตกไร่ไค่ยาก	ลำบากชอกช้ำบาศรี
เกือกทองจะรองก็ไม่มี	จะเหยียบย่างจรลึกลใด (หน้า ๑๑๕)

๒๐. เพลงนางกรวญ (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงดิทลาอรสา (นุชบา) รำพันเมื่อรู้ว่าปิ่นหยี (อิเหนา) ขโมยกรีซไป ด้วยนางเกรงว่าจะตามหาอิเหนาไม่พบจึงคร่ำครวญ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ทอดองค์ลงแล้วก็โศกา	กัลยาแค้นขัคกัลลจิตต์
โอ้อ่าพระโคมยงทรงฤทธิ์	นึ่งคิดว่าจะครองตัวไว้
ให้ห้องแค้นดั่งแก้วจินดา	กว่าจะพบผ่านฟ้าพิศมัย
ไม่สมหวังดั่งจิตต์คิดตั้งใจ	ชรอยกรรมทำไว้แต่ไรมา
จะอยู่ไปก็ไม่จริงการ	สู้ม้วยมุตตูปราณเสียดีกว่า
สืบไปไม่พบพระพี่ยา	จะเอาหน้าไปแฝงไว้แห่งใด (หน้า ๘๘)

๒๑. เพลงนางกรวญ เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่อุณากรรมหรือนางนุชบา คร่ำครวญถึงอิเหนาที่ต้องพรากจากกันตั้งแต่ครั้งที่อิเหนาเข้าไปแก้ข้อสงสัยที่เมืองดาหานางกล่าวว่าอิเหนาคงจะเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมากที่กลับมาในถ้ำแล้วไม่พบนาง ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

โอ้อ่าป่านจะนี่พระพี่เจ้า	จะโศกเศร้าร่ำจวนหวนหา
ตั้งแต่พระไปแก้สงสัยมา	ไม่ได้พบขนิษฐาในถ้ำทอง
พระจะแสนเศร้าสร้อยละห้อยให้	รื้อนราชหฤทัยหม่นหมอง
จะค้นค้นค้นคว้าเกี่ยวหาหน้อง	ทุกประเทศเดือนท้องพนาลี (หน้า ๑๑๘)

๒๒. เพลงนางกรวญ เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อหาเหมือนเพลงนางกรวญ (๓ ชั้น) โดยเนื้อเพลง กล่าวถึงนางดิทลาอรสา (นุชบา) รู้ว่าปิ่นหยี (อิเหนา) ลักเอากรีซไปจึงโศกเศร้าจนเตรียมตัวตาย ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

ทอดองค์ลงแล้วก็โศกา	กัลยาแค้นขัคกัลลจิตต์
โอ้อ่าพระโคมยงทรงฤทธิ์	นึ่งคิดว่าจะครองตัวไว้
ให้ห้องแค้นดั่งแก้วจินดา	กว่าจะพบผ่านฟ้าพิศมัย
ไม่เหมือนมีผิดหวังตั้งใจ	ชรอยกรรมทำไว้แต่ไรมา
จะอยู่ไปก็ไม่จริงการ	สู้ม้วยมุตตูปราณเสียดีกว่า
สืบไปไม่พบพระพี่ยา	จะเอาหน้าไปแฝงไว้แห่งใด (หน้า ๑๑๘)

๒๓. เพลงวิสันดาโอด เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาที่คร่ำครวญถึงนางบุษบา
กล่าวว่านางจะต้องแต่งงานกับจรกา เพราะตนหลงรักนางบุษบาจนลืมนางจินตะหรา
นางมาหยาธิบดีและนางสะการะวาตีที่อยู่เมืองหมันหย้า ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

โอ้ว่า โฉมเฉลาเขวาลักษณ์	เสียดายศักดิ์วงศ์อัญญาแหวน
จะระคนปนศึกจักรกา	อนิจจาพี่จะทำประการใด
จะคิดไฉนคืนะออกเอ๋ย	จะได้เชชมมิตรพิสมัย
พระเร่ร่อนร้านทะยานใจ	ดั่งเพลิงกาฬผลาญไหม้ทั้งกายา
ลูกใจได้คิดสืผิดแล้ว	ดั่งดวงแก้วตดต้องแผ่นผา
ร้าวระกำชำจิตเจ็บอุรา	ประหนึ่งว่าจะวายชีวี
แน่นอนนอนอุทัยไหลหลง	ถึงองค์บุษบายาหิ
ลืมสามสุคนารี	ภูมิเศร่าสร้อยโสกลาลัย (หน้า ๑๓๑)

๒๔. เพลงสาธิตาชมเดือน เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงอิเหนาในขณะที่กำลังเดินทางไป
เมืองหมันหย้า อิเหนาเศร้าโศกเสียใจที่ต้องจากนางทั้งสาม คือ นางจินตะหรา นางมาหยาธิบดี
และนางสะการะวาตี เมื่อมองเห็นอะไรก็นึกถึงนางทั้งสาม ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

นางนวลจับนางนวลนอน	เหมือนพี่แนบนวลสมรจินตะหรา
จากพรากจำจากจันรรจา	เหมือนพี่จากนางสะการะวาตี
แขกเต้าจับเต้าร้างร้อง	เหมือนร้างน้องมาหยาธิบดี
นกแก้วจับแก้วพาตี	เหมือนแก้วพี่ทั้งสามสั่งความมา
ตระเวนไพรร้อนร้องตระเวนไพร	เหมือนเวรใดได้นิราศเสนาหา
เค้าโมงจับโมงอยู่เอกา	เหมือนพี่นับโมงมาที่ไกลนาง
ตับแคจับแคสันโคยเคียว	เหมือนเปล้าเปลี่ยวคับใจในไพรกว้าง
ชมวิหคณกไม้ไปตามทาง	คณิงนางพลางเร่งโยธี (หน้า ๑๓๒)

๒๕. เพลงหกบท เถา (เนื้อที่ ๑) เนื้อเพลงกล่าวถึงนุชบาที่คร่ำครวญเพราะความอับอายเมื่อถูกอิเหนาลักพาอยู่ในถ้ำ ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

อกเอ๋ยนำน้อยใจนัก	ช่างชั่วช้าอัปลักขณ์บัดสี
ช่างกระไร ไม่มีความคิด	เสียทีที่กำเนิดเกิดมา
ทำให้เคืองเบื่องบาทปีตุรงค์	เหมือนมิใช่เชื้อวงศ์อัญญา
ม้วยมุดสุดสิ้นชีวา	จะคิดกว่าที่ได้รับอับระมาณ
ทั้งเจ็บทั้งอายทั้งขายหน้า	อยู่ชั่วกัลปาวสาน
อันชาติกะละหนาสาธารณ์	พิศพงศ่วงศ์วานทั้งปวงไป
เขาจะค่อนนินทาทุกแห่งหน	จะอยู่คูหน้าคนกระไรได้
ว่าพลางทางชักชายสไบ	ปิดพิศคร่ำให้โศกา (หน้า ๑๑๖)

๒๖. เพลงหกบท เถา (เนื้อที่ ๒) เนื้อเพลงกล่าวถึงนุชบาตัดพ้ออิเหนาก่อนอิเหนาไปแก้สงสัยในเมืองคาหา นุชบากล่าวว่าอิเหนาจะกลับไปหาจินตะหราที่เมืองหมันหยยาแล้วจะทิ้งคนจึงตัดพ้อต่อว่า ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

กรรแสงพลางทางทูลสนองไป	คิดไฉนไฉนนี้พระเชษฐา
ทำการหาญหักถักน้องมา	สถิตอยู่ภูหาถ้ำทอง
น้องนिरาสมาตุรงค์ปีตุเรศ	ยังไม่คลายวายเทวศหมันหมอง
เห็นแต่ภูวนัยได้ปกครอง	จะสลัดคัดน้องไว้ได้เวลาย
ไไหนนั่นสัญญาพาที	ว่าจะครองไม่ตรีไม่หนีหน่าย
อันถ้อยคำคำมั่นที่บรรยาย	มิรู้เลยว่าจะกลายเป็นมารยา
จะไปแก้สงสัยที่ในเมือง	หรือจะไปแก้เคืองที่หมันหยยา
ครั้งนี้พระเสด็จไกลคลา	จะกลับมาหรือมีมาก็เท่ากัน (หน้า ๑๑๗)

๒๗. เพลงहनคำนึ่ง เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงตอนที่จินตะหราตัดพ้ออิเหนาที่จะไปเมืองคานา นางจินตะหราน้อยใจที่ตนเองเป็นธิดาของระตูเมืองเล็ก ไม่คู่ควรกับวงศ์สกุลแห้วอย่างอิเหนา เท่ากับบุษบา ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

โอ้วอนิจจาความรัก	ฟังประจักษ์ดังสายน้ำไหล
มีแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป	ไหนเลยจะไหลกลับมา
สตรีใดในพิภพจบแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยไฟรักให้เกินพักตรา	จึงมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิจ
โอ้วาน่าเสียดายตัวนิก	เพราะเชื่อลั่นหลงรักจึงซ้ำจิต
จะออกซื้อลือชัวไปทั่วทิศ	เมื่อพลั้งคิดผิดแล้วจะโทษใคร
เสียดแรงหวงฝังฝากชีวี	พระจะมีเมตตากี่หาไม่
หมายบำเหน็จจะรีบเสด็จไป	ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ด้วยระเด่นบุษบาโฉมครู	ควรคู่ภิรมย์สมสอง
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชัวเหมือนตัวนึ่ง	ทั้งพวกพ้องสุริวงศ์พงศ์พันธุ์
โอ้แต่นี้สืบไปภายหน้า	จะอายุชาวดาหาเป็นแม่นมั่น
เขาจะก่อนนิทาทุกสิ่งอัน	นางรำพันว่าพลงทางโสกา (หน้า ๑๓๘)

ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี จำนวน

๒ เพลง ได้แก่

๑. เพลงเขมรสุดใจ เถา เนื้อเพลงกล่าวถึงเมื่อพระอภัยมณีได้พบกับศรีสุวรรณหลังจากที่ได้พลัดพรากจากกันมาเป็นเวลานาน เมื่อได้พบกันก็ดีใจ แต่ก็โสกเศร้าเสียใจว่าเมื่อไรจึงจะได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันระหว่างญาติพี่น้องพ่อแม่ลูกกันเสียที ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระรำพลงต่างองค์ทรงกรรแสง โอ้เสียดแรงเกิดมานิจจาเอ๋ย
ไม่เคยยากตรากตรำต้องจำเลย เมื่อไรเลยพร้อมพวงศวงศ์ประยูร (หน้า ๖๒)

๒. เพลงเทพธัญจวน (เนื้อที่ ๑) (๓ ชั้น) เนื้อเพลงกล่าวถึงพระอภัยมณีเป่าปี่ห้ามทัพลังกาที่เข้ามาล้อมรถทรงของพระองค์ โดยเสียงปี่ที่เป่าออกมานั้นเศร้าสร้อยและวังเวงยิ่งนัก ดังตัวอย่างเนื้อเพลง

พระโหยหวนครวญเพลงวังเวงจิต ให้คนคิดถึงถิ่นถวิลหวัง
ว่าจากเรือนเหมือนนกที่จากรัง อยู่ข้างหลังก็จะแลหะแง้คอย
ถึงยามคำอำม้องจะร้องไห้ รำพิไรธัญจวนหวนละห้อย (หน้า ๕๘)

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้โดยแบ่งตามวรรณคดีไทย ได้แก่ รสเสาวรจนี นารีปราโมทย์ พิโรชวาทัง สัลลาปังคพิสัย ที่ปรากฏในเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทย ๓ เรื่อง คือ ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณี เป็นตารางได้ดังนี้

เรื่อง รส	ขุนช้างขุนแผน จำนวน ๓๔ เพลง	อิเหนา จำนวน ๔๖ เพลง	พระอภัยมณี จำนวน ๖ เพลง
เสาวรจนี	มีปรากฏจำนวน ๗ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๑๔ เพลง	ไม่ปรากฏ
นารีปราโมทย์	มีปรากฏจำนวน ๖ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๔ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๓ เพลง
พิโรชวาทัง	มีปรากฏจำนวน ๔ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๑ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๑ เพลง
สัลลาปังคพิสัย	มีปรากฏจำนวน ๑๗ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๒๗ เพลง	มีปรากฏจำนวน ๒ เพลง

จากการวิเคราะห์วรรณคดีจากเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณีนั้น จะเห็นว่าเนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทย เรื่อง ขุนช้างขุนแผน ปรากฏวรรณคดี สัลลาปังคพิสัยมากที่สุด คือ จำนวน ๑๗ เพลง รองลงมา คือ เสาวรจนี มีจำนวน ๗ เพลง นารีปราโมทย์ มีจำนวน ๖ เพลง และพิโรชวาทัง มีจำนวน ๔ เพลง ตามลำดับ เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง อิเหนา ปรากฏวรรณคดี สัลลาปังคพิสัยมากที่สุด คือ มีจำนวน ๒๗ เพลง รองลงมาคือ เสาวรจนี มีจำนวน ๑๔ เพลง นารีปราโมทย์ ๔ เพลง และพิโรชวาทัง มีจำนวน ๑ เพลง ตามลำดับ และเนื้อร้องเพลงไทยเดิม ที่มาจากวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี ปรากฏวรรณคดี นารีปราโมทย์มากที่สุด มีจำนวน ๓ เพลง รองลงมาคือ สัลลาปังคพิสัย มีจำนวน ๒ เพลง พิโรชวาทัง มีจำนวน ๑ เพลง ส่วนเสาวรจนีไม่มีเพลงใดปรากฏเลย

เหตุที่นักดนตรีเลือกเอาบทต่างๆ ในหนังสือวรรณคดีมาเป็นบทขับร้องเพลงไทยเดิม เพราะว่าบทต่างๆ ในวรรณคดีนั้นล้วนแล้วแต่มีความไพเราะเป็นเยี่ยม มีให้เลือกทุกอารมณ์ตามต้องการไม่ว่าจะเป็นอารมณ์รัก โศก โกรธขี้ใจ คัดพ้อต่อว่า หรือชมธรรมชาติ ซึ่งล้วนแต่เป็นบทที่ดีเด่นทั้งสิ้น การเลือกบทเพลงต่างๆ จากวรรณคดีมาใช้เป็นบทขับร้องจะต้องเลือกหาบทที่มีความหมายตรงกับอารมณ์ของเพลงเป็นสำคัญ เช่น เพลงโศก ก็ต้องเลือกหาบทที่พรรณนาถึง

ความเศร้าโศก เพลงรักก็ต้องเลือกหาบทที่เกี่ยวกับความรัก เป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องคำนึงถึง
สำเนียงของเพลงนั้นๆ ด้วย เช่นถ้าเป็นเพลงสำเนียงแจก ก็มักจะเลือกบทจากวรรณคดีเรื่องอิเหนา
 เป็นต้น

ผลจากการวิเคราะห์นั้นแสดงให้เห็นว่า เนื้อร้องเพลงไทยเดิมที่มาจากวรรณคดีไทย เรื่อง
ขุนช้างขุนแผน อิเหนา และพระอภัยมณี ปรากฏสรรณคดี สัลลาปังคพิสัยมากที่สุด โดยเป็นรส
ที่จับใจทั้งผู้แต่งและผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเนื้อหาของเพลงเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความเศร้าโศก
มีการพรรณนาถึงการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก เมื่อผู้ฟังได้ฟังเพลงเหล่านี้ จึงทำให้ผู้ฟังเกิดรส
เกิดอารมณ์คล้ายตามเนื้อเพลง ดังนั้นจึงทำให้สรรณคดี สัลลาปังคพิสัย ได้รับความนิยมนำมาเป็น
เนื้อร้องเพลงไทยเดิมมากที่สุด

